

УДК 373.6: 004*Л.М. Федун, м. Чернігів*

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЗМІСТУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДОМАГАНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

Обґрунтовано необхідність диференціації змісту та педагогічних засобів формування у старшокласників професійних домагань у процесі вивчення навчальних предметів гуманітарного циклу.

Ключові слова: диференціація, зміст та педагогічні засоби, професійні домагання.

Інноваційний розвиток економіки України супроводжується розбалансуванням ринку праці і, передусім, у сфері гуманітарних професій. Одним із наслідків такого дисбалансу є зростання вимог до рівня загальної і професійної підготовки, особистісних і професійно-важливих якостей фахівців, які мають гуманітарну освіту і бажають працювати у цій сфері. Щоб молоді спеціалісти були конкурентоспроможними на ринку праці таких професій і не поповнили ряди безробітних, необхідно удосконалювати зміст та педагогічні засоби професійної орієнтації ще в старшій школі, особливо серед тієї групи старшокласників, які обрали майбутню професію або ж навчальний заклад гуманітарного спрямування. Одним із напрямів такої модернізації традиційної педагогічної роботи є формування в учнів старшої школи обґрунтованих і реалістичних професійних домагань у процесі вивчення навчальних предметів гуманітарного циклу.

Зважаючи на означене вище, метою статті є обґрунтування необхідності формування у старшокласників обґрунтованих професійних домагань у процесі вивчення навчальних предметів гуманітарного циклу, диференціації цього педагогічного процесу залежно від бажання і можливостей дитини та вимог професії, предметом яких є взаємодія з іншою людиною, групою, колективом.

Розкриємо сутність поняття “професійні домагання особистості”. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про посилену увагу до проблеми

формування професійних домагань вчених гуманістичного напрямку розвитку особистості (Д. Кори, К. Левин, А. Маслоу, Р. Мей та ін.), які розглядають їх як власну самоцінність. Вчені стверджують, що в процесі будь-якої активності особистості яскраво або ж приховано виявляється її оцінна складова, обумовлена загальноновизнаними в суспільстві нормами, критеріями й цілями, моральними принципами та правилами поведінки [1; 6]. При цьому, стверджує Р. Бернс, проявами самооцінки й домагань людини є її свідомі судження про свою значимість, які відкрито або ж приховано присутні в будь-якому акті поведінки [1, с. 35-36].

Відзначимо, дослідження професійних домагань особистості вже не одне десятиліття перебуває також у центрі уваги вітчизняних вчених. Зокрема, теоретико-методологічне обґрунтування поняття “соціальні й професійні домагання особистості” здійснено в працях К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, Г. Костюка, А. Леонтьєва, В. Мясищева, С. Рубінштейна, К. Платонова. Вітчизняними дослідниками доведено, що професійні домагання і їх самооцінка є складовими структури самосвідомості особистості, які представляють “Я-образ” соціального, життєвого й професійного самовизначення суб’єкта [2-4].

Так, зокрема, наголошуючи на самопізнанні, найголовнішому механізмі розвитку дитини старшого шкільного віку, Л. Божович стверджує про становлення у цьому віці стійкої самооцінки, яка базується на рівні домагань. Саме це, на її думку, породжує потребу в дитині бути не лише на рівні вимог оточуючого середовища, а й на рівні власних вимог і власної самооцінки. Дослідницею було виявлено, що нездатність дитини задовольнити сформовані домагання спонукають її до гострої потреби заниження самооцінки, результатом якої стають негативні переживання й афективна поведінка [2, с. 176].

На важливості дослідження домагань особистості у її розвитку наголошує відомий фахівець у галузі виховання І. Бех. Зокрема, характеризуючи особливості підліткового віку вчений доводить, що підліток обирає для себе “еталон дорослого”, через який він сприймає й оцінює себе, але який, однак, не завжди відповідає справжнім його можливостям. В результаті самооцінка підлітка часто коливається, вона нестійка і

переважно неадекватна. Підліток або недооцінює, або, навпаки, переоцінює себе: рівень його домагань часто не відповідає рівню фактичних досягнень. Поведінка, яка регулюється подібною самооцінкою, може призвести до конфлікту з оточуючими [3, с. 119].

Розглядаючи життєві домагання особистості як потребує ставлення людини до власного життя, Т. Титаренко приходять до висновку, що вони є динамічною моделлю бажаного майбутнього життєвого світу, рамкою, в яку людина хоче запакувати своє життя. Це активне, емоційне, стійке, цілеспрямоване, конкретне ставлення до себе і свого оточення, до часу свого життя, до власного майбутнього, в якому враховуються колишні поразки і перемоги, інтереси особистості і соціуму, потреби соціалізованого "Я" і глибинного ества, інтенції потенціалу. Життєві домагання відрізняються від життєвих цілей, планів, мрій і намірів, вони задають швидкість і напрямок руху, формують загартованість до перешкод і випробувань, допомагають переосмисленню свого теперішнього життя, визначають завтрашні резерви [4, с. 5-7].

Отже, професійні домагання старшокласника є результатом сформованості професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці, якісною характеристикою здійсненого дитиною усвідомленого вибору майбутньої професії на основі інтересів і потреб особистості та з урахуванням вимог професії, які задаються кон'юнктурою ринку праці.

Для обґрунтування необхідності формування у старшокласників професійних домагань у процесі вивчення гуманітарних предметів, диференціації цього педагогічного процесу залежно від бажання і можливостей дитини оволодіти в майбутньому професією, у якій предметом фахової діяльності є взаємодія з іншою людиною, групою, колективом, розкриємо їх специфічні особливості на прикладі професій, для яких є обов'язковим знання іноземної мови.

Залежно від затребуваного ринком праці рівня знань фахівцем іноземної мови ці професії ми можемо розподілити на чотири групи. До першої групи належать професії, у яких знання іноземної мови достатньо на рівні побутового спілкування. Предметом праці таких спеціалістів є, наприклад,

сфера торгівлі, готельного та ресторанного бізнесу тощо. Варто підкреслити, що володіння людиною іноземною мовою як ознака її освіченості, культурного розвитку, не є предметом досліджень фахової підготовки спеціалістів цієї групи. Тут йдеться саме про ті професії, у яких спілкування з іноземцями входить у загальну структуру функціональних обов'язків людини, але воно не домінує. Для виконання таких професійних обов'язків необхідно і достатньо володіти заздалегідь заданим і, як правило, незначним рівнем знань з іноземної мови, інколи й кількох, у межах фахової лексики.

До другої групи належать ті професії, які передбачають співпрацю вітчизняних та закордонних спеціалістів на різному рівні (рівноправна співпраця, роботодавець – підлеглий, підлеглий – роботодавець). Ці професії передбачають постійну і тривалу взаємодію спеціалістів у межах заданих виробничих функцій і тому вони повинні володіти, крім побутового рівня, поглибленими знаннями з іноземної мови у певній виробничій галузі. Наприклад, представник туристичної організації, професійна діяльність якого передбачає перебування в іншомовному середовищі, постійно вирішує стратегічні, тактичні та повсякденні питання взаємодії тощо. Або ж торговельний представник закордонного підприємства (компанії) в Україні, до професійних обов'язків якого належать ті, що пов'язані з постійним узгодженням руху товару або ж послуги. Йому також необхідно володіти на побутовому рівні тією іноземною мовою, інтереси якої він представляє, та достатньо бути ознайомленим з фаховою лексикою, пов'язаною з предметом співпраці. Крім того, що є найсуттєвішою різницею між першою та другою групою, від такого фахівця вимагається не лише володіння усним іноземним мовленням, але й вміння читати та писати, приймати та відправляти пошту, візувати документи тощо.

До третьої групи входять педагогічні професії, специфічною особливістю яких є створення середовища для оволодіння іноземною мовою дітьми, молоддю та дорослими. Це, як правило, спеціалісти, які володіють досконало однією з таких мов. Проте найвагомішою відмінністю таких професій від попередньо охарактеризованих нами є те, що вчителі для ефективного виконання своїх професійних обов'язків мають мати достатньо глибокі знання у галузі, перш за все, педагогіки

і психології, дидактики, теорії і методики навчання і виховання тощо. Тому предметом їх праці, передусім у навчальних закладах системи освіти, є особистість, з притаманними їй віковими та індивідуальними особливостями, яка розвивається, самовдосконалюється і прагне оволодіти іноземною мовою. А це свідчить про те, що для такого спеціаліста іноземна мова є засобом, який забезпечує особистісне і професійне самозростання того, кого навчають і виховують.

I, нарешті, четверту групу складають професії, предметом діяльності яких є фаховий переклад. Відразу наголосимо про відповідальність людини, яка перекладає нормативно-правові, господарські та інші документи, які перебувають у межах міжнародних і міждержавних відносин. З огляду на це найважливішою особливістю цієї групи професій, яка відрізняє їх від попередніх трьох виділених нами груп, є велика ціна стилістичних, мовних й пунктуаційних огріхів у професійній діяльності людини. Звичайно, для їх уникнення варто досконало володіти іноземною мовою на рівні її носіїв, але високі стандарти до таких спеціалістів виявляються також в тому, що предметом їх перекладу, переважно, є конфіденційна інформація. Тому до фахівців цієї професії висуваються також надзвичайно високі вимоги до їх особистісних та моральних характеристик.

Загальновідомо, фахівці перекладацької сфери професійної діяльності здійснюють усний (послідовний, синхронний, нашіптування) та письмовий переклад тексту. В поле їх діяльності потрапляє переклад технічної, медичної, юридичної, нотаріальної та іншої документації (інструкцій, контрактів, статутів, довіреностей, звітів), вони забезпечують проведення міжнародних конференцій (семінарів, круглих столів, зустрічей), без них не можуть проводитися будь-які переговори (саміти) і звичайно науково-технічна та виробнича співпраця.

Проаналізуємо також й іншу специфічну особливість перекладацької фахової діяльності людини, яка відрізняє цю групу професій від першої, другої та третьої. Її сутність полягає в тому, що у процесі перекладу, особливо усного, потрібно передати адекватно не лише зміст тексту, а й чуттєві та емоційні його ознаки. Тому, наприклад, спеціаліст з синхронного перекладу повинен володіти не лише досить високим рівнем розвитку оперативної пам'яті (зберігання невеликого об'єму

інформації впродовж короткого проміжку часу), зосередженістю і розподілом уваги, а й вмiти чуттєво сприймати, перекладати, емоційно й адекватно її відтворювати, одночасно нівелюючи власний емоційний стан і ставлення до інформації та носія повідомлення. А це свiдчить про те, що професія “перекладач” належить до емоційного напружених і складних професій, яка висуває підвищені вимоги до професійних, морально-психологічних та особистісних властивостей особистості. На даний час окремі спеціальності цієї професії відносять до групи потенційно несприятливих й таких, які призводить до емоційного вигорання фахівця – хвороби XXI ст. Складність професійної діяльності перекладача й формує відповідне соціальне замовлення на рівень і якість їх підготовки.

Отже, залежно від затребуваного ринком праці рівня знань фахівцем іноземної мови, ці професії ми можемо розподілити на чотири групи: до першої групи належать професії, у яких знання іноземної мови достатньо на рівні побутового спілкування, другу групу складають професії, які передбачають співпрацю вітчизняних та закордонних спеціалістів на різному рівні; специфічною особливістю третьої групи є створення середовища для оволодіння іноземною мовою дітьми, молоддю та дорослими; четверту групу складають професії, предметом діяльності яких є фаховий переклад (послідовний, синхронний, нашіптування).

Охарактеризовані нами вище особливості професійної діяльності осіб, у яких є обов’язковим володіння на різному рівні іноземною мовою, дає можливість нам стверджувати про необхідність організації цілеспрямованої профорієнтаційної роботи, зміст якої диференціюється залежно від рівня професійних домагань старшокласника. Крім того у сучасній старшій школі створені відповідні умови для організації такої роботи, а саме запровадження профільного навчання, яке передбачає володіння старшокласником змістом навчальних предметів на рівні, достатньому для ефективного оволодіння обраною професією.

Професіям, у яких предметом фахової діяльності є взаємодія з іншою людиною, групою, колективом, відповідає суспільно-гуманітарний напрям профільного навчання, у межах якого функціонують різноманітні філологічні профілі в тому числі

й ті, що пов'язані з поглибленим вивченням іноземної мови. При цьому поглиблене вивчення іноземної мови старшокласниками реалізується за рахунок вивчення ними профільних предметів та курсів за вибором. Саме таке педагогічне середовище й створює можливості для диференційованого навчання, залежно від сформованих в учнів старшої школи професійних домагань. Це є першою сходинкою до оволодіння ними однією з перерахованих нами вище груп професій, у яких іншомовне спілкування є предметом професійної праці людини.

Відзначимо, рівень домагань особистості виконує дві основні функції – спонукальну і оцінну. Сутність спонукальної функції полягає в тому, що професійні домагання старшокласника виступають критерієм вибору напряму і способу його орієнтації в професійному світі. Тому в такій якості вони є мотивуючим фактором, який спонукає особистість до пошуку адекватних ситуації рішень. Сутність оцінної функції професійних домагань старшокласника полягає в тому, що об'єктивно задана потреба професійного самовизначення змушує його замислюватися над питаннями професійної праці людини, порівнювати різні професії між собою, аналізувати їх специфіку й у такий спосіб виробляти власне оцінне судження про той чи інший вид діяльності. Поряд з цим дитина примірює себе до таких професій, аналізує можливості й розробляє ймовірні шляхи оволодіння нею. Тобто формує власне уявлення про своє "Я-реальне", яке відповідає чи не відповідає, або ж відповідає лише частково рівню тих вимог, які висуває професія до фахівця. А це, беззаперечно, завдяки включенню психологічних механізмів самопізнання, спонукає їх до самовдосконалення до рівня вимог професії, зниження рівня професійних домагань й вибору професії з нижчим рівнем вимог; відхід від вирішення проблеми професійного самовизначення.

Охарактеризовані нами механізми та функції професійних домагань старшокласників й означені вище стратегії їх поведінки у процесі професійного самовизначення дозволяють окреслити, зважаючи на виділені типи професій, які потребують від фахівця взаємодії з іншою людиною, групою, колективом, напрями диференціації змісту професійної орієнтації. Такими

напрямами мають бути: ознайомлення учнів із специфікою та особливостями діяльності фахівців, рівнем вимог до підготовленості та сформованості професійно-важливих якостей окремих спеціальностей; включення старшокласників у різні форми професійних випробувань (проектні, дослідницькі, пошукові, аналітичні роботи тощо); розроблення кожним індивідуальної освітньої траєкторії й програми майбутніх професійних досягнень.

Напрями профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в процесі суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання, охарактеризовані нами вище, дадуть змогу сформулювати у них високий реалістичний рівень домагань, у якому поєднується впевненість в цінності власних дій, прагненням до самоствердження і самовдосконалення, відповідальність і стійкі професійні наміри.

Отже, формування у старшокласників професійних домагань у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу має суттєву специфіку, яка визначається вимогами професій, предметом яких є взаємодія з іншою людиною, групою, колективом. При цьому забезпечити обґрунтований та усвідомлений вибір таких професій можливий за умови диференціації профорієнтаційної роботи в процесі суспільно-гуманітарного профільного навчання. А включення їх у різні форми профорієнтаційної діяльності дасть змогу вирішити протиріччя між її домаганнями та вимогами майбутньої професії.

Література:

1. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Р. Бернс. – М., 1986. – 401 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. – К. : Либідь – Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте (психологическое исследование) / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 452 с.
4. Життєві домагання особистості: монографія / [Т.М Титаренко І.В. Лебединська, Н.В. Анікіна, О.Я. Кляпець та ін.; за ред. Т.М. Титаренко]. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 456 с.

5. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / А.В. Либин. – М.: Смысл, Издательский центр “Академия”, 2004. – 527 с.
6. Lewin K. Levels of aspiration // Personality and the Behavior Disorders / [K. Lewin, T. Dembo, I. Festinger, P. Sears]. – N. Y.: The Ronald Press Company 1944. – P. 123

It is proved necessity of differentiation of the contents and pedagogical means of formation at senior pupils of professional claims during studying humanitarian subjects.

Key words: differentiation, the contents and pedagogical means, professional claims.

Обосновано необходимость дифференциации содержания и педагогических средств формирования у старшеклассников профессиональных притязаний в процессе изучения гуманитарных предметов.

Ключевые слова: *дифференциация, содержание и педагогические средства, профессиональные притязания.*